

Қазақстан Республикасы
Мемлекеттік орталық музейі

«VIII ОРАЗБАЕВ ОҚУЛАРЫ»

халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-методической конференции
«VIII ОРАЗБАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

PROCEEDINGS
of international scientific and methodical conference
«VIII ORAZBAYEV READINGS»

МАЗМУНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС / ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Әлімбай Нұрсан. Қазақ қоғамындағы паракорлық иен сыбайлас жемқорлықтың антропологиясы: генезисі, эволюциясы һәм қазіргі синаты.....	3
Тишкин А.А. О возможностях применения рентгенофлюоресцентных спектромеров для изучения древних и средневековых изделий из цветного металла, обнаруженных на территории Западного Алтая.....	15
Төлеубаев Ә.Т., Жуматаев Р.С., Шагирбаев М.С. Жайпақ қаласында 2015 жылы жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының кейбір нәтижелері мен қорытындылары..	18
Елеуов М. Мырзашөл мен ортағасырлық Үтіртөбе қаласының зерттелу тарихы.....	27
Zhumagulov K.T. Hunns-turks in eurasian history in the period of great migration of peoples..	37
Омарбеков Т. Шыңғыс хан: шежірелік деректер не дейді?.....	40
Кожа М., Амантуров М. Об одной реликтовой форме погребения в Казахстане (Этноархеологический исследование).....	47
Сдыков М.Н. Организация и создание крупных историко-культурных музеев – заповедников под открытым небом (проект «Городище «Жайык»»).....	51
Калыш А.Б. Особенности социализации детей и подростков неполных семьях Казахстана	54
██████████ XIV-XV ғасырлардағы «өзбек» атауының мәні жөніндегі тұжырымдарға талдау.....	59

СЕКЦИЯ I

КӨРНЕКТІ ЗЕРТТЕУШІЛЕР ЖАЙЛЫ ЕСТЕЛІКТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ІЗДЕНИСТЕРІ / ВОСНОМИНАНИЯ О ВЫДАЮЩИХСЯ УЧЕНЫХ И ИХ ИЗЫСКАНИЯ

Ескекбаев Д.Б. Ұстаздардың ұстазы немесе ұстаздарым туралы.....	65
Ноянов Е.Н. Ұстаз – ұлағатты есім.....	73
Базарбаева Г.А., Джумабекова Г.С., Швец И.Н. Казахское Притоболье в судьбе археолога О.А. Кривцовой-Граковой.....	75
Талеев Д.А. Профессор М. Елеуовтің ғылым, білім саласындағы сара жолы.....	85
Шайкен Ж.А. Потамонимы в научном наследии Ч.Ч. Валиханова.....	89
Малдыбекова Л.Д., Мургабаев С.С. Средняя Азия и Казахстан в творчестве академика В.В. Бартольда.....	92
Кистаубаева А.К., Жапакова Г.С. Личный комплекс народного художника КазССР Абылхана Кастеева в коллекции ЦГМ РК.....	96

СЕКЦИЯ II

АРХЕОЛОГИЯДАҒЫ МӘДЕНИЕТТЕР САБАҚТАСТЫҒЫ МӘСЕЛЕСІ / ПРОБЛЕМА ПРЕЕМСТВЕННОСТИ КУЛЬТУР В АРХЕОЛОГИИ

Sala R., Toleubaev A., Deom J. The Mursalim petroglyph site.....	99
Жуматаев Р.С. Ежелгі және орта ғасырлық көшпелілердің жерлеу ғұрпындағы жылқы жазба деректер мен археологиялық мәліметтердің үйлесімі.....	106
Бексентов Г.Т., Байгунаков Д.С., Оспанов Е.Б. Новый голоценовый памятник в Жетғысу..	112
Мамиров Т.Б., Куандық С.Р. Краткие сведения об исследованиях памятников каменного века на территории Актюбинской области на примере стоянки Калыбай пункт 1-2.....	117
Искаков Г.Т. Каменный Инвентарь Стоянки Манғыстау.....	119
Дашковский П.К. Материалы эпохи энсолита из могильника инской дол (западный Алтай).....	120
Алипова С.Б. Палеолит дәуіріне қатысты ғылыми тұжырымдар.....	122

Мына естелік суретте 90-жылдары тарих факультеті студенттерімен кездесуден көрініс.

Солдан оңға карай: кафедра ассистенті F.X. Омаров, т.ғ.к. доцент Ә.М.Оразбаев, кафедра менгерушісі, т.ғ.д., проф. Т.Т.Оразбаев және мен барысында тапқан «олжамыз» Дина Нұрпейісова күй шергкен үшкіл бұрышты, сағағынан төмен айна жапсырылған киелі домбыра.

Е.Н. Ноянов

ҰСТАЗ – ҰЛАҒАТТЫ ЕСІМ

Мен 1985-1990 жылдары қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, тарих факультетінде білім алдым. Кеңес дәуірінде жоғары оқу орнында білім алу бес жылға созылатын. Бірінші, екінші курстарда базалық пәндерді оқып болғаннан кейін, студенттер 3 курстан бастап жеке кафедраларда маманданатын едік. Төменгі курстарда жүргенде студенттер Еуропа мен Америка елдері, ал қалса Шығыс елдері тарихына қызығып курс жұмыстарын жазу, студенттік конференцияларға қатысуға ұмтылатын.

Ол жылдарда қазіргі тарих, археология және этнология факультетінде бірнеше кафедралар болды. Біздер: Еуропа мен Американың жаңа және қазіргі заман тарихы, Азия және Африка елдері тарихы, КСРО тарихы, КСРО тарихы. Осылармен қатар, ұлтымыздың тарихымен байланысты ҚазКСР тарихы, археология және этнология кафедралары болатын. Ол кезде болашағын ойлайтын студенттер жоғарыда аталған кафедраларда мамандануға тырысатын. Менде төменгі курстарда оқығанда Еуропа және Америка елдері тарихымен байланысты курс жұмыстарын жазып жүрдім. Алайда сол жылдарда КОКП идеологиясына М.С. Горбачевтің келуімен Елде «жариялылық», «қайта құру» атымен жүргізілген реформалар аясында елімізде саяси, әлеуметтік астары мол сан түрлі оқиғалар болып жатты. Тарихшы-студенттер сол жылдарда болған «Желтоқсан оқиғасы», «Аралды құтқару», «Невада-Семей», «Алматы» қозғалыстары кезінде ерекше белсенділік танытып жатты. Біздер репрессия құрбандарын қайта бағалау шаралары іске аса бастаған шақта алаш азаматтарының мұрасын халқымызға қайта табыстау жұмыстарына құлшына кірісті. Ал енді наурыз мейрамын тойлау, Алматы қаласы маңынан қазақтарға қол беріп беру, Қазақстанның тәуелсіздік жолындағы алғашқы қадамдары менің бір топта оқыған достарымның саналы, зиялы азамат ретінде қалыптасуына үлкен ықпал еткені анық. Қазақ халқының сана-сезімінің оянуы үрдісі белең алған тұста ұлтымыздың тарихы, ұмытылып бара жатқан мәдени-тұрғыптарына деген сұраныс туындады.

Екінші курстың соңында топ студенттері маманданатын кафедраларға өтініштерімізді жаза бердік. Ол кездердің бір жақсы жерлері деканат тарапынан «мынау кафедраға барасың» немесе «мынау оқытушыны диплом жұмысы жетекшісі ретінде таңдайсың» деп танбайтын. Мен де болашақта этнолог болуды қаладым. Біздің курста «тарих» мамандығының қазақ тобында 50 студент білім алатын. Соның 7-уі «археология», 2-уі «этнология» мамандықтарын таңдаған екен. Алайда 2 студентке бола жеке топ ашпаймыз деп бізді «археологтарға» қосты. Іштей қаламасақта сол топқа қосылдық. Қазақ тобы студенттері археологтардың ішінен тек Алдабергенов Нұртаза мен Елеуов Мадияр ағаларымызды

ғана білетінбіз. Ол кісілер біздерге «Алғашқы қоғам тарихы», «Археология» пәндерінен дәріс жүргізіп кейіннен археологиялық практикаға апарған болатын.

Содан 3 курстың сабақ кестесінде арнайы курс оқитын оқытушылардың қатарынан Әбдіманап Медеуұлы Оразбаевтың да аты көрсетілді. Археология және этнология кафедрасы қазіргідей 4-ші этаждың бір шетінде орналасқан болатын. Сол себепті студенттер де ғимараттың «бұл қанатына» көп келе бермейтінбіз. Ә.Оразбаевты төменгі курстарда сырттай көріп жүретінбіз. Студенттердің осы кісіні «Луйс Корвалан» деп атайтынында білетінбіз. 1970 жылдары Чили мемлекетінде Луйс Корвалан жетекшілік жасайтын коммунистік партияның ондаған күндер билікті қолдарына алып, әлемді дүр сілкіндірген оқиға болған еді. Сол себепті бұрынғы социалистік елдерде, соның ішінде Кеңесте Одағында ол кісінің суреті бостандық үшін күрескен кейіпкер ретінде плакаттарда бейнеленетін. Бірақ 3-ші курстың 6-шы семестрінде Әбдіманап Медеуұлы Оразбаев бізге «Қола дәуіріндегі Қазақстан» атты таңдау курсының сабағын оқыды. Ол кездерде қазіргідей бағаны баллдық жүйе бойынша қою жоқ болатын. Соған қарамастан, семинар сабақтарында үйге берілген сабақты сұрау дәстүрі болатын. Әдетте ол кісінің сұрағына көп студенттер жауап бере алмайтын. Сол себепті студенттер де қол көтеріп, құлшынымын білдіре қоймайтын. Сондай сәтте, Оразбаев «ал, бұл сұраққа сіз жауап беріңіз» деп маған назар аударатын. Жауап алмаған оқытушымыз «ә, «мұртты» қайдан білсін!» деп мені меңзейтін. Мені ағайыммен жөніммен емес, осылайша «мұрт» немесе «мұртты» деп ажуалайтын немесе қалжыңдайтын. Менің үшін ең қиын жері осы топта «менің қызым», қазіргі жарым да оқитын. Сұраққа жауап бере алмайтын себептеріміз мынада еді. Сұрақ көбіне «бәленбай қорымның, бәленбәйінші қоршауынан (қорғанынан немесе обасыннан) не табылды?» деп қойылатын. Тіпті сұрақты «... табылған адам қаңқасынан ба жағынан немесе аяқ жағынан не табылды?» деп те қоя беретін. Жауап «жебенің темір ұшы, қыш құмыра немесе соғыс қаруы, тіпті белгілі бір еңбек құралы да болуы мүмкін еді. Сұраққа жауаптың тура бере алмау себептерімізде осыдан келіп шығатын. Ағайымыздың «жақсы көретін» адамдары да болатын. Олардың қатарында Есен, Жұмаш (марқұм), Бектас деген жігіттер болатын. Аталған жігіттер жазды күндері Әбдіманап ағайымызбен археологиялық қазба жұмыстарына қатысатын. Ал мен сияқты археологиялық экспедицияға бармайтын, қазба жұмыстары туралы түсінігі жоқ, қорған мол обаларды тек кітаптағы суреттен ғана көретін студентке осынша қатты талап қойылатын. Сұрақтарға жауап табу үшін ол кісінің сүйенетін төрт монографиясын түгелдей конспектілеп, ішіндегі суреттерін дейін салып алуыма тура келді. Бұл кітаптар қатарында авторлар ұжымы шығарған «Древняя культура Центрального Казахстана», Әлкей Марғұланның «Бегазы Дандыбайская культура» С.С.Черниковтың «Восточный Казахстан в эпоху бронзы» бар еді. Мен бұл конспектілер жинағын бүгінгі күнге дейін сақтап отырмын. Менің профессор ағайымыздың алдында қиналуым бір семестрмен бітпеді. Бұдан кейін, Әбдіманап Медеуұлының «Шығыс Қазақстанның қола дәуірі археологиясы», «Қазақстанның темір дәуірі археологиясы» атты таңдау курстарын тыңдап сынақтар мен емтихандар тапсырдық. Семестрдің соңында сынақ тапсырудың қиындықтарын айтсайшы... 1989 жылы, ұмытпасам күзгі семестрде Ә.Оразбаевтың сабағынан емтихан тапсыратын болдық. Семестрдің соңында ағайымыздың ауырыңқырап жүргенін көріпте, біліпте жүрдік. Сессия басталып кеткен кез болатын. Содан Әбдіманап ағайымыз емтиханға келе алмайтын болды деген хабарды да естідік. Осылайша, адамның ауырғанын қуанатын жағдайда болады екен. Сол сәттеге күйімді Аллаһ тағалам өзі кешірсін! Өйткені, менде ол кісі емтихан қабылдайтын болса, «үш» қоятынын біліп отырмын. Емтиханнан төмен баға алу дегенін стипендиямен де қоштаса бер дегенмен бірдей болатын. Алайда емтихан болатын күні кафедра тарапынан «емтиханды Әбдіманап Медеуұлының үйіне барып тапсырасыңдар» деген нұсқауды алдық. Ол кісінің пәтері орналасқан үй Есентай өзені бойын қуалап жоғары көтерілген жерде екен. Білетін жігіттер ағайымыздың пәтеріне ертіп келді. Бәріміз қонақ бөлмеге кірдік. Үйде «етек жеңі кең» ұлты орыс апайымыз бар екен. Баласы да апайымызға тартқан, сақал қойған сол жылдарда 30-дар шамасындағы жігіт екен. Үйде кішкентай тұқымды ит жүгіріп жүр екен. Бала құсап, ағайымыздың алдына секіріп мініп, қайтадан бөлме аралап жүгіріп жүрді. Ішімнен «Мұқтар Әуезовтің «Абай» романының кейіпкері Оразбайдың тұқымдары осылайша өзгеріске ұшыраса, аянышты екен» деп тө түйдім. Бәрі сол емтихан тапсырудан қорыққаннан, ағайымыздан қаймыққаннан келіп туындаған ойлар болған болса керек. Ағайымыз бірінші болып маған билет таңдауды ұсынды. Өзімде емтихан сұрақтарын толықтай жаттап алған болатынымын. Билетті алған соң, еш дайындықсыз жауап беретінімді айттым. Екі сұрақты да мүдірмей айтып бердім. Қосымша сұраққа да жауап бердім. Содан ол кісі қолы дірілдеп отырып, емтихан ведомостына «бсс» деген баға қойды. Сол сәтте қуанғанымды көрсең! Осы уақытқа дейін жақтырыңқырамай жүрген ағайыма қатысты көзқарасым мүлде өзгеріп сала берді. Ол кісіні кінәләй алмаймын жерлерімде бар. Өйткені, өзім де алдын-ала мен «этнология» маманы болам

Әріс жүрме...
н Әбдіман...
зіргідей...
л қапаты...
енттердің...
үйс Корна...
т, әлемді...
де Кеңес...
інеленеті...
қстан»...
латын. Со...
те ол кісі...
т, құлшы...
маған на...
н. Мені о...
дайтын. М...
ре алмай...
(қорғаны...
қасынан...
р ұшы, қ...
ққа жауап...
адамдары...
лған жігі...
ын. Ал м...
, қорған...
і. Сұрақтар...
і суреттер...
вия культу...
Черников...
і күнге де...
ітпеді. Бұл...
Қазақстан...
тапсырды...
тпасам кү...
ағайымыз...
ан Әбдіман...
а ауырған...
ені, менде...
а алу деген...
күні кафедр...
ен нұсқау...
і жерде еск...
де «етек же...
дарда 30-д...
ағайымыз...
рттің «Аба...
екен» деп...
іп туында...
імде емтих...
п беретіні...
н ол кісі қол...
көрсен! О...
ала берді. С...
наманы бол...

уім керек еді. Ол кісі де сол кездерде маған «археология» мамандығында оқып, бірде-бір археологиялық қазба жұмысына бармаған студент» деп қарап келген шығар. Меннен кейін деген қыздан да емтихан қабылдады. Ал қалғандарына бағаны автоматты түрде қойып беремін, мен үшін маған «ең қымбат», «5»-деген баға осылай еңбекпен келген еді. Әлі күнге дейін өткізіп, 4 монография конспектіленген дәптерді жыл сайын алдымда отырған студенттеріме бағамына тәптігерге 25,26,27,28 ... жыл болған» деп үнемі көрсетіп жүрмін.

Мәнісінде, мен Әбдіманап ағайымыздан көп нәрсе үйренген едім. Археология саласына тән, «қорғанның» айырмашылығы, қыш құмыра жасалудың технологиялары мен түрлері, олардағы сәйкес кескіндер мен өрнектердің түрлері және семантикасы жайлы терең білім алған едім. Әбдіманап ағайым адам түрмақ, тарихшылардың өздеріне археологтардың кітаптарын оқып шығу қиындықтарын бізге бәрімізге мәлім. Ал, менің Әбдіманап ағайымның лекциясында бұл күрделі мәселелер бізге тіпті түсіндірілетін. Археология пәнін, соның ішінде қола дәуірі археологиясын студентке түсіндіріп, қызықты етіп түсіндіру үшін өз ісінің шебері болып қана қоймай, білікті маман болатын. Әбдіманап ағайым осы кісінің дәрістерін тыңдағаннан кейін ұққан едім. Ғалымнан әр жылдарда білім алғаным үшін ол кісі туралы үнемі жақсы сөздер айтатыны осылайша дәріс тыңдап, археологиялық қазба жұмысына біріге барғаннан туындайды екен ғой. Қазіргі археология және этнология кафедрасының бізге бізге берген мұрындық болған, сол жылдарда осы мамандық бойынша бірден бір ғылыми дәрежесі жоғары ғылым ретінде ол кісіге бүгінгі шәкірттерінің де айтар алғысы ұшан теңіз екендігін естіп те, бізге жүрміз. Ол кісінің шәкірті болған профессор Әбдеш Тәшкенұлы Төлеубаевтың өзі бүгінде бізге берген білім жолмен ондаған шәкірттер дайындап шықты және әлі де дайындау үстінде. Әбдіманап ағайымның салған сара жолы осылайша жалғасын табуда. Ұстаздың дәрістерін тыңдаған біздердің бізге берген жолымыз қара шаңырақта жалғасын табуда. Бүгінде Қазақстан тарихы кафедрасында еңбектеніп отырған бізге мағаш Еліміздің тарихының көне дәуірін сипаттау, кезеңдерге бөлу мен ерекшеліктерін түсіндіріп беруге еркін түсіндіріп беруіме кезінде өзіме білім берген Әбдіманап Елеуұлының көп еңбегі үшін Мені оқытқан, маған білім берген ұстазым осындай кейпінде мәңгі есімде қалмақ.

Базарбаева Г.А., Джумабекова Г.С., Швец И.Н.

КАЗАХСКОЕ ПРИТОБОЛЬЕ В СУДЬБЕ АРХЕОЛОГА О. А. КРИВЦОВОЙ-ГРАКОВОЙ*

Исследования по эпохе бронзы Казахстана и сопредельных регионов особое место занимают в археологии, расположенные на степном участке бассейна р. Тобол. Первые систематические археологические исследования памятников палеометаллической эпохи в регионе связаны с именем известного археолога О. А. Кривцовой-Граковой. Ею были открыты и исследовались на протяжении нескольких полевых сезонов объекты, расположенные близ Костаная и Рудного [1; 2].

Впоследствии близ с. Садчиковка, где проводились исследования О. А. Кривцовой-Граковой, были обнаружены полевые станы экспедиции А. М. Оразбаева [3; 4]. По мнению У. У. Умиткалиева, А. М. Оразбаев провел в Северном Казахстане несколько полевых сезонов [4]. Непосредственно на территории поселении им в 1968 г. были исследованы две землянки. Специалист резюмировал, что местонахождение памятника весьма благоприятно для освоения. Здесь, на правом берегу Тобола, по мнению А. М. Оразбаева, достаточно воды, рыбы, камыша, травы, кустарников [4, с. 378].

При изучении другого памятника, исследовавшегося О. А. Кривцовой-Граковой, - Алексеевского археологического комплекса - было уделено внимание еще одного казахстанского специалиста - В. В. Евдокимова [5]. Как вспоминает в своих воспоминаниях Валерий Валентинович, приняв решение о работах на этом памятнике, он вдохновил Абдулманап Медеуович: «Заметим справедливости, памяти и благодарности ради, что для изучения данного объекта для практики был во многом предопределен известным казахстанским археологом А. М. Оразбаевым» [5, с. 14].

Обычно, при публикации материала за пределами научного текста остаются вопросы, связанные с организмом организации экспедиции, душевными и эмоциональными переживаниями исследователя. Хотя от настроения археолога зависит многое: темп работы, атмосфера на раскопе и др.

В предлагаемой статье приводятся некоторые факты о раскопках О. А. Кривцовой-Граковой в Притоболье. Исследовательница скрупулезно обработала полученный материал и ввела его в научный оборот [1; 2]. Однако, по прошествии большого количества времени, весьма интересно вернуться окупиться в обстановку того периода.